

3 KULTURA I SZTUKA RENESANSU W POLSCE

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jakie wartości propagował renesansowy humanizm?
2. Czym charakteryzowały się literatura i sztuka w epoce odrodzenia?

■ HUMANIZM W POLSCE

Humanizm dotarł do Polski w drugiej połowie XV w. i początkowo był ściśle związany z kręgami dworskimi i uniwersyteckimi w Krakowie. Wpływ na rozwój nowych idei w Polsce miały kontakty polityczne i kulturalne z Węgrami i Czechami, w których kultura i sztuka renesansu zagościły wcześniej, a przede wszystkim liczne wojaże młodych Polaków na włoskie uniwersytety. Przyczyniali się do tego także artyści i uczeni przybywający w tym czasie na dwór królewski. Głównym propagatorem idei humanizmu w Rzeczypospolitej był Włoch **Filippo Buonaccorsi**, zwany **Kallimachem**, doradca króla Kazimierza Jagiellończyka i wychowawca jego synów. Wspólnie

■ Polscy mecenasi

Największymi mecenasami kultury w Polsce byli monarchowie, zwłaszcza Zygmunt Stary i Zygmunt August. Na ich dworach przebywali i prowadzili swoją działalność wybitni architekci, rzeźbiarze, pisarze, historycy i uczeni. Władcy zlecali im wykonanie konkretnych dzieł bądź też zatrudniali jako swoich sekretarzy. Artystów wspierały również wielkie rody magnackie, np. Radziwiłłowie, Firlejowie czy Zamojscy. Twórcy i uczeni często spędzali na ich dworach większą część swojego życia, a w zamian za utrzymanie stawili ich w swoich dziełach. Mecenat artystyczny prowadzili również najwyżsi dostojnicy duchowni oraz bogate mieszczaństwo.

Portrety rodziny królewskiej autorstwa Łukasza Cranacha młodszego. U góry od lewej widnieją podobizny Zygmunta Starego, Bony Sforzy i ich syna Zygmunta Augusta. Na pozostałych obrazach zostały przedstawione trzy kolejne żony oraz cztery siostry ostatniego Jagiellona. Dziś te wizerunki znajdują się w Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

■ obrazy, Niemcy, ok. 1556 r.

? Odszukaj w dostępnych źródłach informacje o najważniejszych polskich mecenasach renesansowych z kręgu hierarchii kościelnej oraz o ufundowanych przez nich dziełach.

z niemieckim poetą **Konradem Celtelem** założył on w Krakowie Literackie Towarzystwo Nadwiślańskie, skupiające uczonych i studentów Akademii Krakowskiej. Uczelnia ta w XV w. przeżywała okres świetności – studiowała na niej młodzież z całej Europy Środkowej, a wykłady prowadzili znani humaniści, także ci z zagranicy.

W XVI w. Kraków stał się ważnym europejskim ośrodkiem kultury. Na dworze Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta przebywali wybitni przedstawiciele polskiego renesansu: historycy **Ludwik Decjusz** i **Marcin Kromer**, geograf Bernard Wapowski czy pisarze: Andrzej Krzycki, Jan Dantyszek, **Jan Kochanowski** i **Łukasz Górnicki**. Wielu z nich utrzymywało kontakty z czołowymi myślicielami europejskimi, np. z Erazmem z Rotterdamu. Rozwijała się zatem **sztuka epistolarna** (łac. *epistula* – 'list'), zarówno na gruncie dyplomacji, jak i prywatnych kontaktów.

Epitafium Kallimacha znajduje się w kościele dominikanów w Krakowie. Dzieło zostało odlane z brązu według modelu autorstwa Wita Stwosza. Płyta, która przedstawia uczonego przy pracy, łączy styl sztuki późnogotyckiej z symboliką związaną z ideami humanizmu.

■ płyta nagrobna, Norymberga, XV/XVI w.

■ ROZWÓJ NAUK ŚCISŁYCH I MEDYCZNYCH

Do najwybitniejszych uczonych epoki odrodzenia zalicza się astronoma **Mikołaja Kopernika** (1473–1543 r.). Jego największym osiągnięciem było stworzenie **heliocentrycznej teorii budowy Układu Słonecznego**. Zakłada ona, że Ziemia oraz inne planety krążą wokół Słońca. Pogląd ten stał w sprzeczności z geocentryczną teorią Ptolemeusza i Arystotelesa, zgodnie z którą wszechświat miał być zbudowany wokół Ziemi. Wnioski Kopernika stanowią największy przełom w nauce nie tylko odrodzenia, lecz także późniejszych epok. Genialne odkrycie Kopernika zostało źle przyjęte przez Kościół katolicki oraz twórców reformacji. Poglądy te uznano za zagrożenie dla religii, ponieważ były one sprzeczne z tekstem Biblii. Duży wkład w rozwój astronomii i nauk ścisłych mieli także Wojciech z Brudzewa, Jan z Łańcuta i Tomasz Kłos, autor pierwszego polskiego podręcznika do matematyki.

MIKOŁAJ KOPERNIK

1473–1543 r.

Astronom, matematyk i ekonomista, jeden z najwybitniejszych naukowców epoki odrodzenia. Urodził się w Toruniu, w zamożnej rodzinie kupieckiej. Studiował w Akademii Krakowskiej, a następnie na uniwersytetach w Bolonii, gdzie rozpoczął obserwacje astronomiczne, i w Padwie. Dzięki swojemu wujowi, biskupowi warmińskiemu, otrzymał godność kanonika warmińskiego. Większość życia spędził w Lidzbarku Warmińskim i Fromborku. Przez kilka lat zarzą-

dzał dobrami kapituły warmińskiej, a w 1521 r. dowodził obroną Olsztyna przed Krzyżakami. W swoim najważniejszym dziele *O obrotach sfer niebieskich* przedstawił teorię o heliocentrycznym układzie planet, która zrewolucjonizowała wyobrażenia ówczesnych Europejczyków o świecie. Kopernik wniósł również znaczący wkład w rozwój ekonomii. W traktacie o monetach sformułował prawo głoszące, że gorszy pieniądz (o niższej zawartości kruszcu) wypiera z rynku lepszy.

Rozwijały się również nauki medyczne. Dzieła królewskich lekarzy nadwornych: **Józefa Strusia**, który badał ludzkie tętno, i **Wojciecha Oczko**, zgłębiającego problematykę chorób wenerycznych, były cytowane na najważniejszych uczelniach w Europie. Sławę Oczce przyniósł także traktat o uzdrawiających właściwościach wód termalnych zatytułowany *Cieplice*. Ponadto polscy lekarze propagowali higienę i uprawianie sportu.

Z astronomią i medycyną była związana **alchemia**, którą w XVI w. uważano za naukę. W trakcie poszukiwań kamienia filozoficznego dokonano wielu odkryć, które zapoczątkowały rozwój nowożytnej chemii. Najbardziej znanym polskim alchemikiem był **Michał Sędziwój**, działający na dworach cesarza Rudolfa II i króla Zygmunta III Wazy. Podczas przeprowadzanych doświadczeń dokonał on szeregu ważnych spostrzeżeń dotyczących właściwości i znaczenia tlenu.

■ GEOGRAFIA I HISTORIOGRAFIA

W Polsce wzrost zainteresowania przeszłością był związany m.in. z rozwojem ideologii szlacheckiej, która potrzebowała historycznego uzasadnienia. W XVI w. narodził się mit głoszący, że szlachta – w odróżnieniu od chłopów i mieszczan – wywodzi się od starożytnego plemienia Sarmatów. Mieli oni podbić tereny państwa polsko-litewskiego, a także przyjąć miejscowy język słowiański, ale zachowali swoje zwyczaje i wartości, np. przywiązanie do wolności. Do upowszechnienia tego przekonania przyczyniły się powstające w tym okresie dzieła z zakresu geografii i historii.

Na początku XVI w. rektor Akademii Krakowskiej **Maciej z Miechowa** (zwany Miechowitą) wydał *Traktat o dwu Sarmacjach, azjatyckiej i europejskiej*, w którym opisał Europę Wschodnią pod względem geograficznym i mieszkające tam w przeszłości ludy. Jest on również autorem dzieła *Chronica Polonorum*, pierwszej historii Polski, która ukazała się drukiem. Działający na dworze Zygmunta Starego **Bernard Wapowski** opracował pierwszą mapę Polski, dlatego jest uznawany za ojca polskiej kartografii.

Autorem ważnych i cenionych prac historycznych był **Marcin Kromer**. Jego wydane w 1555 r. w Bazylei dzieło *O pochodzeniu i czynach Polaków* stało się obok *Roczników* Jana Długosza głównym drukowanym źródłem wiedzy o Polsce w XVI-wiecznej Europie. Starał się on pisać je na podstawie zgromadzonych dokumentów, do których miał dostęp pracując w kancelarii królewskiej. Był też chwalony za swoją wyszukaną łacinę, co było zgodne z duchem epoki renesansu. Wybitnymi historykami byli także **Marcin Bielski**, autor pierwszej napisanej przez Polaka wizji dziejów powszechnych, w której m.in. szeroko omawiał odkrycia geograficzne, oraz **Reinhold Heidenstein**, kronikarz wojen prowadzonych przez Stefana Batorego. Duże zainteresowanie wzbudzały też badania nad przeszłością szlacheckich rodów. **Genealogią i heraldyką** zajmował się **Bartosz Paprocki**, autor *Herbów rycerstwa polskiego* i *Gniazda cnoty*.

■ MYŚL SPOŁECZNA I POLITYCZNA

W Polsce, podobnie jak w Europie Zachodniej, rozwijała się także publicystyka poruszająca ważne problemy społeczne i polityczne. Dzieła zajmujące się aktualną problematyką cieszyły się dużą popularnością nie tylko wśród wąskiej elity, lecz także licznej szlachty zaangażowanej w sprawy Rzeczypospolitej. Wybitnym przedstawicielem humanistycznej myśli społeczno-politycznej był **Andrzej Frycz Modrzewski**. Europejską sławę przyniosło mu dzieło *O poprawie Rzeczypospolitej*. Przedstawił w nim, w jaki sposób – jego zdaniem – powinno funkcjonować państwo i społeczeństwo. Modrzewski postulował równość wszystkich mieszkańców Rzeczypospolitej wobec

Dzieło Marcina Kromera
O pochodzeniu i czynach Polaków książkę trzydziestą po raz pierwszy zostało wydane po łacinie w 1555 r. i stało się za granicą ważnym źródłem wiedzy o historii Polski.

■ książka, Bazylea, XVI w.

prawa. Państwo zapewniałoby wszystkim obywatelom taki sam dostęp do edukacji, a ubogim i chorym – opiekę i pomoc. Na tle ówczesnej myśli społeczno-politycznej idee te uchodziły za rewolucyjne. Dzieło zostało wydane drukiem w 1551 r., jednak w wersji ocenzonej, z pominięciem części poświęconych Kościołowi i szkolnictwu, które hierarchowie katolicycy uznali za szkodliwe. Modrzewski był bowiem zwolennikiem powołania polskiego Kościoła narodowego, opartego na ideach reformacji.

Odmienne postulaty zgłaszała ideałowie szlachetcy związani z ruchem egzekucyjnym. **Stanisław Orzechowski**, znakomity orator i pisarz, głosił – w przeciwieństwie do Modrzewskiego

TEKST ŹRÓDŁOWY

O ROLI EDUKACJI W SPOŁECZEŃSTWIE

W czasach renesansu w Polsce nastąpił rozwój szkolnictwa. Na to, jak ważną rolę wykształcenie odgrywa w życiu jednostki i całego społeczeństwa, zwracał uwagę Andrzej Frycz Modrzewski w dziele *O poprawie Rzeczypospolitej*.

Istnieje stary i od początku społeczności przyjęty obyczaj, iż państwo ma staranie o szkołach, z których dobrego urzędnika wynika wielka chluba żywota ludzkiego i religii, z zaniebdywania zaś wypaczenie i zło. Kiedy rozczytuję się w dziejach starożytnych, widzę, iż nie było żadnego narodu [...], który nie troszczył się szczególnie o dobre wychowanie młodzieży. Dlatego ustanawiano osobne miejsca, dokąd młodzież miała się udawać w celu zdobycia nauki; przełożonymi jej czyniono nauczycieli, aby udzielali najlepszych umiejętności, nadawali zbawiennymi wskazówkami ogłądać temu bardzo niebezpiecznemu wiekowi i kształtowali go do wszystkiego, co w życiu potrzebne. [...]

Przynajmy więc, iż twórczynią i jakby rodzicielką najlepszych praw jest szkoła. Ale wiadomo także, że i zagadnienia religijne są najpierw omawiane w szkołach, a dopiero później przechodzą do wiadomości publicznej. Na kazaniach bowiem, które trzeba dostosowywać do słuchaczy, nie można wszystkiego przedstawić tak dokładnie, jak podczas dysput szkolnych, w obecności wielu ludzi wykształconych, którzy badają wszystko niby na złotniczej wadze. Szkoły dają kościołom również dobrych kaznodziej, opracowują

wskazówki, jak uczyć; do nich idzie się po radę w wątpliwościach. Po cóż jeszcze nam wspominać – co z pewnością trzeba wymienić na końcu, że szkoła dostarcza nam zdolnych mówców, panującym wymownych doradców, państwu roztropnych polityków. [...]

W dawnych czasach krzewiło się w szkołach ćwiczenia wymowy głównie w tym celu, aby ludzie wychodzący z nich umieli, ilekroć by tego zaszała potrzeba, czy to chwalić wszystkie sprawy ludzkiego żywota, jeśli z cnoty pochodzą, czy też je ganić, jeśli się łączyły z występkiem. Uczonym ze szkół dano pełną swobodę takiego postępowania. Tak wielką czią była otaczana nauka. Nie wiem, dlaczego dzisiejsze obyczaje zeszyły z drogi i ze szlaków dawnych czasów; dlaczego mało się ceni szkoły, a ludzie zajmujący się naukami uważają, iż nie do nich odnosi się to, co tu powiedziałem. Należałoby wznowić dawny stosunek do szkoły i przywrócić dawne obyczaje, abyśmy i my zbierali owoce dobrych umiejętności, które służą ich czcicielom. Państwom pożyteczni są nie tylko ci uczeni, którzy zajmują się sprawami publicznymi, ale także ci, którzy pracują w szkołach. Kształcą oni bowiem wielu ludzi i wszczepiają w nich nauki niezbędne dla prowadzenia spraw publicznych.

Źródło: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, cz. 2, Wrocław 1981, s. 114–116.

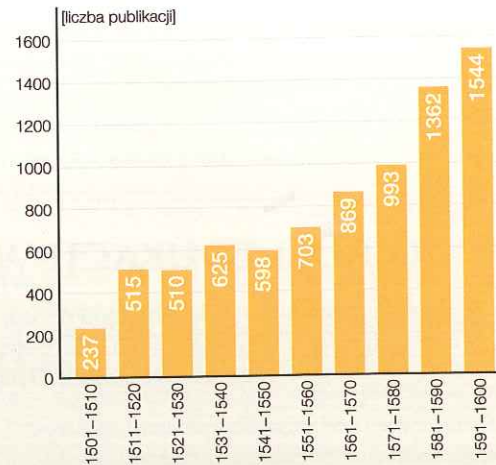
? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jaką rolę przypisywał nauczycielom Andrzej Frycz Modrzewski.
2. Przedstaw znaczenie edukacji dla państwa i społeczeństwa.

WARTO WIEDZIEĆ

Początki drukarstwa w Polsce

Pierwsza drukarnia powstała w Krakowie w latach 70. XV w. Na początku następnego stulecia warsztaty drukarskie funkcjonowały już we wszystkich dużych miastach Polski. Szybko wzrastała także liczba publikowanych tytułów oraz ich nakłady. Wydawano przede wszystkim dzieła o tematyce religijnej, jednak ukazywały się również książki historyczne, literatura piękna, podręczniki i poradniki. W XVI w. słowo drukowane było ważnym orężem w toczących się sporach politycznych i religijnych. Wykorzystywano je jako narzędzie politycznej propagandy. W obozach wojskowych Stefana Batorego, w trakcie wypraw przeciwko Moskwie, działały małe przenośne drukarnie. Wydawały one odezwy króla i relacje o jego sukcesach, które rozprawdzano w całej Rzeczypospolitej w celu pozyskania przychylności szlachty dla polityki monarchy.

Liczba tytułów opublikowanych w Polsce w latach 1501-1600

Źródło: *Historia Polski*, t. 1, s. 243-244

? Jaka rolę słowo drukowane odgrywało w życiu publicznym w Rzeczypospolitej w XVI w.?

– że Rzeczpospolita to jedynie rycerstwo polskie z radą koronną, a więc prawa polityczne powinny przysługiwać tylko szlachcie. Mimo że był duchownym, nie stronił od krytyki Kościoła katolickiego w duchu reformacyjnym (m.in. sprzeciwiał się celibatowi księży). Sławę przyniosły mu tzw. turcyki – mowy nawołujące do krucjat przeciwko imperium osmańskiemu, które postrzegał jako główne zagrożenie dla Rzeczypospolitej. Pochodzący z województwa ruskiego Orzechowski spopularyzował również określenie *gente Ruthenus, natione Polonus* („z pochodzenia Rusin, z przynależności państwowej Polak”), odzwierciedlające poczucie przynależności do wspólnego państwa ludzi o różnej tradycji. Mowy głoszone na sejmach przez jednego z przywódców ruchu egzekucyjnego – **Mikołaj Sienickiego** – były tak podziwiane, że jego autora określano jako „polskiego Demostenesa”. Skutecznie domagał się on nie tylko egzekucji dóbr, lecz także ograniczenia wpływów duchowieństwa i wyłączenia szlachty spod sądów kościelnych. Do czołowych pisarzy politycznych epoki odrodzenia należał również **Wawrzyniec Goślicki**, sekretarz Zygmunta Augusta, zwolennik tolerancji religijnej i zasady odpowiedzialności króla za jego czyny. W swoim najważniejszym dziele *O doskonałym senatorze* nakreślił wzór idealnego męża stanu.

Andrzej Frycz Modrzewski na obrazie Jana Matejki *Unia lubelska* podtrzymuje chłopca pańszczyźnianego. W ten sposób symbolicznie zostały przedstawione poglądy społeczne XVI-wiecznego polskiego humanisty. Szczególny rozgłos w kraju zdobył on m.in. dzięki mowom, w których domagał się zrównania odpowiedzialności karnej za zabójstwo wobec wszystkich mieszkańców kraju niezależnie od stanu.

■ obraz, *Polska*, XIX w.

■ LITERATURA

XVI-wieczna polska literatura piękna obficie czerpała z dorobku renesansowej literatury europejskiej. Za prekursora polskiej literatury renesansowej uznaje się **Biernata z Lublina**, autora powiastek filozoficznych. Jego dzieło *Raj duszny*, wydane w 1513 r., jest jedną z pierwszych książek wydrukowanych po polsku. Znakomitymi poetami byli sekretarze Zygmunta Starego **Andrzej Krzycki**, **Jan Dantyszek** i **Klemens Janicki**, którzy pisali utwory okolicznościowe po łacinie. Jednak najważniejsze dzieła rodzimej literatury renesansowej powstały w języku polskim.

Za ojca literackiej polszczyzny jest uznawany **Mikołaj Rej**, autor licznych dzieł propagujących idee humanistyczne. W utworze *Zwierciadło* opiewał uroki życia ziemiańskiego, zgodnego z naturą i pełnego umiaru, które uważał za idealne, co stało się trwałym elementem kultury szlacheckiej. Jako humanista twierdził, że każdy powinien rozwijać swoją wiedzę i poszukiwać w sobie ładu moralnego – przekonania te wyraził w *Wizerunku własnym człowieka poczciwego*. Swoje poglądy polityczne wyłożył w *Krótkiej rozprawie między trzema osobami: Panem, Wójtem a Plebanem*, a religijne – w zbiorze kazań zatytułowanym *Postylla*. Za twórcę polskiego języka poetyckiego uznaje się **Jana Kochanowskiego**. Jego pieśni, treny i fraszki, zaliczane do najznakomitszych osiągnięć polskiej literatury, stały się wzorem dla następnych pokoleń twórców. Tworzący u schyłku renesansu **Mikołaj Sęp Szarzyński** ze względu na tematykę oraz nastrój swoich dzieł jest jednocześnie uważany za prekursora polskiego baroku. Pisał po polsku i po łacinie. Pozostawił po sobie zarówno liryki patriotyczne, jak i utrzymane w refleksyjno-filozoficznym nastroju sonety, pieśni i epitafia. W języku polskim pisał także inny znakomity literat – **Łukasz Górnicki**, sekretarz i bibliotekarz na dworze Zygmunta Augusta. Był on autorem twórczego przekładu dzieła Baltazara Castiglione’a *Dworzanin – Dworzanina polskiego*, na którego łamach przybliżył Polakom ideał renesansowego życia dworskiego.

Na uwagę zasługuje też twórczość lubelskiego mieszczanina **Sebastiana Klonowica**, autora poematów opisujących życie chłopów, oraz pochodzącego z rodziny ormiańskiej **Szymona Szymonowica**, twórcy sielanek opartych na wzorach antycznych.

■ SZTUKA RENESANSU

Początki sztuki renesansowej w Polsce wiążą się z przybyciem do Krakowa włoskiego architekta i rzeźbiarza **Franciszka Florentczyka**. Król Zygmunt Stary powierzył mu przebudowę zamku wawelskiego – dawny gotycki wystrój dziedzińca zamku został wówczas zastąpiony

MIKOŁAJ REJ

1505–1569 r.

Renesansowy pisarz, który wywarł ogromny wpływ na kształt polskiej kultury. Autor słynnych słów: *A niechaj narodowie wždy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają*. Rej był dziedzicem kilku majątków w okolicach Jędrzejowa (obecnie województwo świętokrzyskie), którymi dobrze gospodaro-

wał, a twórczość literacką traktował jako pasję. Dorobek literacki Reja jest bardzo obszerny i różnorodny. Podobnie jak wielu współczesnych mu humanistów, angażował się w politykę i dysputy religijne. Był zwolennikiem ruchu egzekucyjnego i zagorzałym kalwinistą.

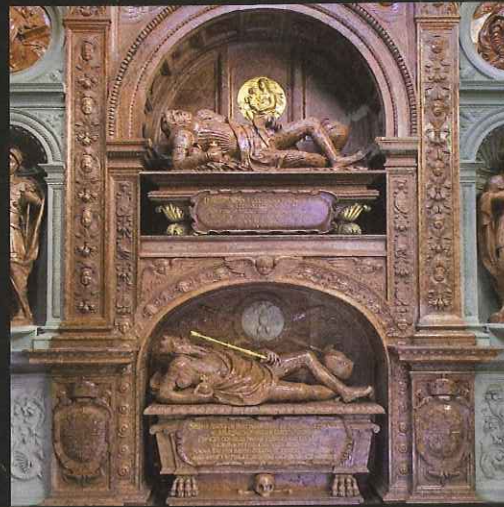
ARCHITEKTURA I SZTUKA RENESANSOWA W POLSCE

Renesans początkowo dotarł do kręgów dworu królewskiego. Pod wpływem mody panującej na dworze Zygmunta Starego sztuka renesansowa trafiła również do posiadłości polskich możnowładców i wyższych duchownych.

Kaplica Zygmuntowska była jedną z pierwszych budowli renesansowych w Polsce. Została wzniesiona jako mauzoleum najważniejszych mecenasów polskiego odrodzenia – dwóch ostatnich Jagiellonów: Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta.

▪ fotografia współczesna, Kraków

Wewnątrz kaplicy Zygmuntowskiej centralny obiekt stanowią wykonane z czerwonego marmuru węgierskiego posągi śpiących władców – u góry Zygmunta Starego, a poniżej Zygmunta Augusta. Po przeciwnej stronie znajduje się nagrobek Anny Jagiellonki. Liczne posągi i popiersia apostołów i postaci ze Starego Testamentu oraz ołtarz zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny wypełniają pozostałą przestrzeń ścian kaplicy.

▪ fotografia współczesna, Kraków

Dziedziniec Zamku Królewskiego na Wawelu zdobią arkady, których forma, charakterystyczna dla architektury włoskiej, nadaje zamkowi renesansowy charakter.

▪ fotografia współczesna, Kraków

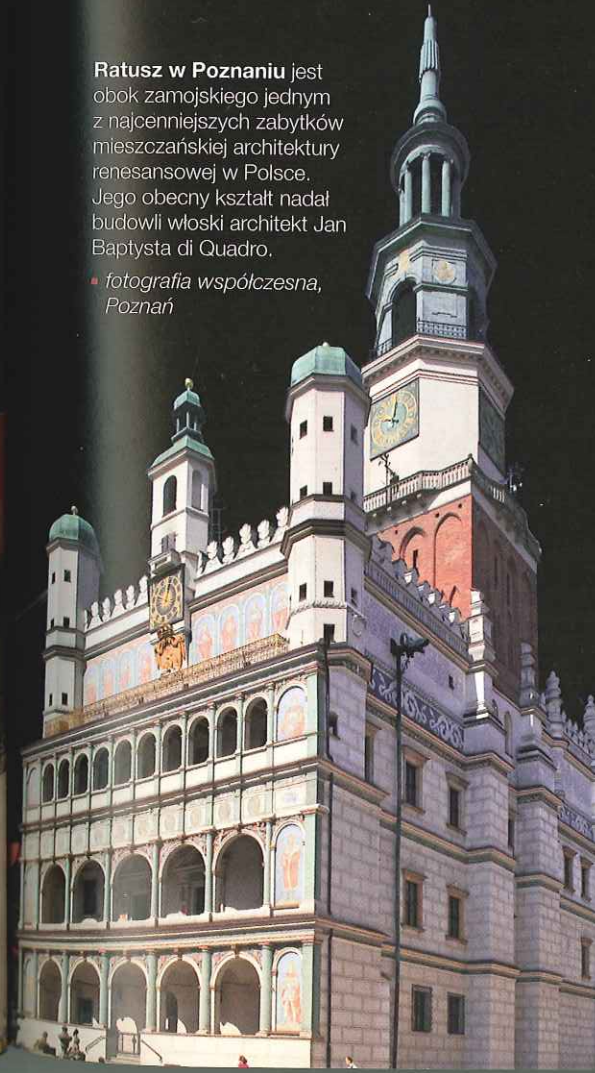
Kaplica Boimów we Lwowie została wzniesiona w latach 1609–1611 z inicjatywy kupca i rajcy miejskiego Jerzego Boima. Zbudowano ją na planie kwadratu i zwieńczono kopułą, co sprawia, że przypomina kaplicę Zygmuntowską na Wawelu. Najbardziej rozpoznawalnym elementem budowli jest charakterystyczna elewacja z freskami oraz bogatą dekoracją rzeźbiarską. Kaplica Boimów to jeden z najważniejszych zabytków renesansowych Lwowa.

▪ fotografia współczesna, Lwów

Ratusz w Poznaniu jest obok zamojskiego jednym z najcenniejszych zabytków mieszczańskiej architektury renesansowej w Polsce. Jego obecny kształt nadał budowli włoski architekt Jan Baptysta di Quadro.

▪ fotografia współczesna, Poznań

Kamienica pod św. Krzysztofem w Kazimierzu nad Wisłą należała do Przybyłów – jednego z najzamożniejszych rodów mieszczańskich tego miasta. Elewacja budynku została ozdobiona płaskorzeźbami i boniowaniem, a szczyt zwieńczono rozbudowaną attyką.

▪ fotografia współczesna, Kazimierz nad Wisłą

? PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Uzasadnij twierdzenie, że polska architektura renesansowa nawiązywała do wzorów europejskich.
2. Opisz jedną z przedstawionych budowli, wskazując cechy charakterystyczne dla architektury renesansowej.

„ZŁOTY WIEK” RZECZYPOSPOLITEJ

renesansowymi krużgankami. Prace na Wawelu kontynuował jego rodak **Bartolomeo Berrecci**, który ponadto na zlecenie króla wznosił przy wawelskiej katedrze **kaplicę Zygmuntowską** – mauzoleum ostatnich Jagiellonów. Renesansowy zamek i kaplica na Wawelu stały się wzorem dla innych budowli tego typu w całym kraju. Zmieniała się także architektura miast. Istniejące kamienice przebudowywano w stylu renesansowym i dekorowano **attykami**, płaskorzeźbami i portalowymi wejściami. Wizytówką polskiego renesansu stały się okazałe ratusze, np. w Poznaniu, Sandomierzu, Chełmie czy Zamościu.

Do Polski i na Litwę przybywali zagraniczni artyści, głównie z Włoch i Niderlandów. Jednym z najwybitniejszych był pochodzący z Włoch architekt i rzeźbiarz **Santi Gucci**, działający na dworach magnatów i władców Rzeczypospolitej. Do jego dzieł należą nagrobki Zygmunta Augusta i Stefana Batorego oraz zamek w Baranowie Sandomierskim. W drugiej połowie XVI w. sławę zyskali również polscy architekci i rzeźbiarze. Dużą renomę zyskał **Jan Michałowicz z Urzędowa**, twórca kaplic i nagrobków w katedrach wawelskiej, poznańskiej i łowickiej.

W Polsce nastąpił także rozwój malarstwa ściennego i ilustratorstwa książkowego. Wybitnym przedstawicielem tych dyscyplin był **Stanisław Samostrzelnik**, zakonnik cysterski, twórca wielu znakomitych **polichromii**.

W największym w tym czasie mieście Rzeczypospolitej – Gdańsku, pod wpływem artystów niderlandzkich rozwijały się architektura i sztuka manierystyczna (więcej na ten temat – zob. s. 51–52). **Dwór Artusa** czy **Wielka Zbrojownia** stanowią imponujące przykłady budownictwa XVI i XVII w. na ziemiach polskich.

JAN KOCHANOWSKI

1530–1584 r.

Był jednym z najwybitniejszych poetów w dziejach polskiej literatury. Pochodził z rodziny szlacheckiej osiadłej w okolicach Radomia. Studiował w Krakowie, a następnie w Padwie, gdzie zaprzyjaźnił się z Janem Zamojskim i Łukaszem Górnickim. Po powrocie do kraju otrzymał w spadku po rodzicach wieś Czarnolas. Przez kilka lat przebywał na dworze Zygmunta Augusta, gdzie pełnił funkcję jego sekretarza. Po śmierci króla wrócił do Czarnolasu i osiadł w nim na stałe. Kochanowski wprowadził do polskiej literatury wiele nowych gatun-

Ilustracja autorstwa Stanisława Samostrzelnika przedstawia rycerza w renesansowej zbroi, którym jest jeden z członków wpływowej rodziny Szydłowickich. Autor dzięki swojemu talentowi uzyskał mecenat przedstawicieli tego rodu, a także biskupa Piotra Tomickiego i dworu królewskiego.

■ miniatura, Polska, XVI w.

■ Zamość – miasto idealne

W 1580 r. jeden z najzamożniejszych magnatów – hetman Jan Zamojski – założył w swoich dobrach miasto Zamość. Wzniesiono je na podstawie renesansowego wzoru miasta idealnego, które powinno być zbudowane na planie koła lub gwiazdy. Takie rozwiązanie miało ułatwić komunikację i zapewnić większe bezpieczeństwo w razie ataku wroga. Miasto miało w ten sposób zyskać porządek urbanistyczny i architektoniczny, a do tego budzić podziw ze względu na swoje piękno. Jan Zamojski uczynił z Zamościa ważny ośrodek życia gospodarczego i intelektualnego Rzeczypospolitej. W tym celu osiedlił w mieście licznych Ormian, którzy rozwijali handel ze Wschodem. W 1594 r. ufundował Akademię Zamojską – czwartą uczelnię wyższą w Rzeczypospolitej. Sprowadził do niej wybitnych uczonych z Europy: prawników, medyków i filozofów, a zarządzanie nią powierzył swojemu przyjacielowi Szymonowi Szymonowicowi, poecie z Lublina.

Zamojski ratusz wzniesiono zgodnie z planem urbanistycznym miasta autorstwa włoskiego architekta Bernarda Morando. Zamość jest nazywany Padwą Północy, a od 1992 r. jego Stare Miasto znajduje się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

■ ratusz, Zamość, XVI/XVII w.

Zamość – widok z lotu ptaka. Miasto miało regularnie wyznaczone ulice, a cały jego obszar został otoczony fortyfikacjami. Najważniejszymi budowlami w Zamościu były pałac założyciela, kościół kolejalny i ratusz, wokół którego powstał duży rynek otoczony bogato dekorowanymi kamienicami.

■ fotografia współczesna, Zamość

? Wyjaśnij, w jaki sposób Zamość realizował założenia miasta idealnego.

ĆWICZENIA

1. Opisz polski wkład w rozwój nauki w Europie epoki renesansu.
2. Porównaj poglądy społeczno-polityczne Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Stanisława Orzechowskiego.
3. Wymień czynniki, które wpłynęły na rozwój polskiej literatury w czasach odrodzenia.
4. Sprawdź, czy w Twojej miejscowości lub najbliższej okolicy znajdują się zabytki architektury i sztuki renesansowej. Swoje ustalenia wraz z opisem zabytków przedstaw w formie krótkiej notatki.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- J. Kowalczyk, *Kultura i ideologia Jana Zamojskiego*, Warszawa 2005.
 H. i S. Kozakiewiczowie, *Renesans w Polsce*, Warszawa 1987.
 J. Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001.
 M. Rożek, *Złoty wiek*, Warszawa 1991.